

JOSÉ
SARAMAGO

CĂLĂTORIE PRIN
PORTUGALIA

José Saramago – Călătorie prin Portugalia

Traducere din limba portugheză de Mirela Stănciulescu

Colecția BIBLIOTECA POLIROM

Când José Saramago s-a hotărât să scrie o carte despre Portugalia, și-a dorit ca aceasta să fie diferită de altele cu același subiect: i-a reușit pe deplin. Înregistrându-și impresiile de călătorie despre țara pe care o iubește mai mult decât pe oricare alta, Saramago pune Portugalia într-o lumină pe care numai un autor genial o poate născoci. Fie că descrie o fortăreață medievală sau donjoanele întunecate ale unui castel, el face locurile pe care numai turiștii le mai vizitează astăzi să prindă viață și să-și spună singure povestea.

„Saramago este unul dintre cei mai empatici scriitori, cu un ochi limpede și o înțelegere a lucrurilor pe care nu le rupe de mediul lor: iată o calitate care în zilele noastre se cheamă *înțelepciune*.”
(*The New York Times*)

José Saramago s-a născut la 16 noiembrie 1922 la Azinhaga (Ribatejo), într-o familie modestă. Destinul său scriitoricesc a avut o traiectorie uluitoare, culminând cu decernarea Premiului Nobel pentru Literatură (1998). După debutul din 1947 cu un roman ulterior renegat de scriitor, urmat de o tăcere de aproape două decenii, Saramago a publicat volume de poeme, cronici literare și politice, nuvele, piese de teatru, nenumărate traduceri, revenind la roman abia în 1977 cu *Manual de pictură și caligrafie* (Polirom, 2010). *Ridicat de la pământ* (1980) îi aduce recunoașterea în spațiul lusitan și impune fraza și punctuația care vor constitui de acum înainte marca inconfundabilă a stilului său. Celebritatea internațională o dobândește cu *Memorialul mănăstirii* (1982 ; Polirom, 2007), care, alături de *Anul morții lui Ricardo Reis* (1984 ; Polirom, 2003, 2009) și *Istoria asediului Lisabonei* (1989 ; Polirom, 2004), formează seria narativă cu tematică istorică, scriitorul acordând o atenție specială originii și identității portugheze. În 1991 publică *Evanghelia după Isus Cristos* (Polirom, 2003), cel mai polemic roman al său, care reconstruiește o viață apocrifă a lui Isus. O cotitură în universul tematic romanesc al lui José

Saramago o reprezintă seria de ficțiuni ucronice și alegorice începută cu *Pluta de piatră* (1986 ; Polirom, 2002) și continuată de *Eseu despre orbire* (1995 ; Polirom, 2005, 2008), *Toate numele* (1997 ; Polirom, 2002, 2008), *Peștera* (2000 ; Polirom, 2005, 2009), *Omul duplicat* (2002 ; Polirom, 2009), *Eseu despre luciditate* (2004 ; Polirom, 2008) și *Intermitențele morții* (2005 ; Polirom, 2007, 2009). Ultimul său roman, *Cain* (2009), este în curs de traducere la Editura Polirom. José Saramago și-a petrecut ultimii ani în Lanzarote, Insulele Canare, continuând să scrie și să publice. S-a stins din viață în iunie, 2010.

Povestea soldatului José Jorge

La porțile orașului Bragança începe să plouă. Așa e vremea, se rostogolesc pe cer nori mari și întunecați, îți pare că lumea, pentru a copia satele, s-a acoperit cu ardezie, dar a îmbinat prost plăcile, fiindcă ploaia cade printre găuri și călătorul e nevoit să se refugieze la Muzeul Abatelui de Baçal. Acest abate

era părintele Francisco Manuel Alves, care în Baçal s-a născut, în anul 1865. A fost arheolog și cercetător, nu s-a mulțumit doar cu obligațiile sale sacerdotale, are o operă valoroasă și de mari proporții. Este așadar just ca numele lui să fie în continuare pomenit și să fie o referință a acestui muzeu instalat magnific în vechiul palat episcopal. Călătorul nu se pierde repede cu firea, și-a făcut călătoriile lui prin Europa, unde nu lipsesc atari măreții, dar, cântărindu-și în sinea lui oscilațiile trăirii, conchide că parcă i s-au făcut farmece. Nu și-ar putea explica în alt fel emoția în timp ce vizitează sălile muzeului, aici, atât de departe de capitală și de capitale, știind prea bine că este vorba doar de un mic muzeu de provincie, fără capodopere, în afara celei a dragostei cu care au fost alese și expuse obiectele. Pietre, mobilier, picturi și sculpturi, piese de etnografie, podoabe, și totul etalat cu migală și noimă. Iată *Piatra Galbenă* a lui Dórdio Gomes, iată excelentele lucrări ale lui Abel Salazar, pe care unii critici îl desconsideră, numindu-l amator. Călătorul se desprinde anevoie de muzeu. Cu toată ploaia, s-a dus acum în grădină, s-a plimbat printre pietre funerare, a respirat mireasma plantelor jilave și, în cele din urmă, a căzut pe gânduri în fața „scroafelor“

din granit, a „guițătoarelor“, cum se mai numesc ele: faimos mai e acest animal care când e viu se înmulțește, extrem de fertil, prin purcei de lapte și porcușori cu nemiluita, iar când moare se îmbucătățește în ciolan, spată, cotlet, urechi, picioare și șorici, mărinimos până la ultima bucățică. Se spune că originea acestor pietre rudimentare vine din preistorie. Călătorul nu se îndoiește de asta. Pentru oamenii cavernelor și din bordeiele rudimentare de mai târziu, porcul era probabil capodopera creației. Încă mai magnifică scroafa, pentru motivele deja invocate. Iar când Evul Mediu a ridicat stâlpii municipali ai infamiei, a pus la baza lor scroafa, animal protector, emblemă și uneori paznic. Popoarele nu sunt chiar totdeauna ingrate.

Călătorul iese în ploaie. Nu vrea să uite ce-a văzut, plafoanele pictate, costumele populare din Miranda, fierul forjat, tot acel univers de obiecte, dar știe că în mod iremediabil alte amintiri le vor estompa pe acestea, le vor amesteca, e soarta tristă a celor care călătoresc. Dar va păstra pentru vecie această sculptură din secolul al XVI-lea, *Fecioara cu Pruncul*, gotică, cu veșminte de mare splendoare, frânt corpul în talie, într-o linie sinuoasă care se prelungește până dincolo de chipul de un oval nespus de pur,

poate flamand. Și cum călătorul e predispus la contraste și contradicții, compară, sub ploaie, tabloul lui Roeland Jacobsz care îl reprezintă pe Orfeu îmblânzind cu muzica lirei sale fiarele sălbatice, cu altul, al unui autor anonim din secolul al XV-lea, care îl arată pe Sfântul Ignațiu devorat de lei. Muzica izbândește ceea ce credința nu izbutea. Nu e nici o îndoială, se gândește el, a existat o epocă de aur.

Absorbit de reflecțiile sale, nu și-a dat seama că a încetat ploaia. Era caraghios, cu umbrela deschisă, spectacol pe care l-am dat cu toții la un moment dat, nu poate să nu te pufnească râsul. Călătorul se duce la castel, suie ulicioarele înguste pavate cu pietre în stil vechi, apreciază stâlpul infamiei, cu crucea lui în vârf și scroafa aferentă la bază, apoi înconjoară Domus Municipalis, care ar fi trebuit să fie deschis și nu era. Cine îl vede în fotografii l-ar considera dreptunghiular și va rămâne surprins să dea peste cinci laturi inegale, pe care nici un copil nu le-ar putea desena. Ce pricini or fi dus la acest contur nu se știe sau îi sunt necunoscute călătorului. Și mult mai mult decât a cerceta dacă edificiul este roman, provine din moștenirea elenă sau e

pur și simplu medieval, ceea ce-l intrigă pe călător e acest pentagon strâmb pentru care nu găsește explicație.

Din Biserica Sfânta Maria a Castelului călătorul nu vede decât portalul și, cum nu e din cale-afară de sensibil la exuberanțele baroce, acordă mai multă atenție atingerii aspre a granitului decât ciorchinilor și frunzelor care se încolăcesc pe coloanele răsucite. Mai târziu îi va da Cezarului ce-i al Cezarului, va recunoaște demnitatea aparte a barocului, însă, până să ajungă acolo, va mai avea mult drum de parcurs. Nu prea l-au mai interesat alte biserici din Bragança, exceptând, din motive de scurtă istorie, Biserica Sfântul Vicențiu, unde, după cum propovăduiește tradiția, s-ar fi căsătorit în taină Dom Pedro și Inês de Castro. Așa o fi, dar din pietrele și zidurile de atunci nu a mai rămas nimic, iar lăcașul nu face nici o sugestie despre această iubire atât de mare și plină de intrigi politice.

S-a terminat cu Bragança? Nu s-a terminat. Să nu i se ceară mai mult călătorului, totuși, care mai are de văzut și alte ținuturi, ca acesta, în stare să rețină un om pentru tot restul vieții, nu din merite speciale, ci pentru că asta e ispita ținuturilor. Iar atunci

când se zice pentru tot restul vieții, se mai zice și dincolo de ea, așa cum e cazul soldatului José Jorge, care urmează a fi povestit. Mai întâi să spunem, spre deplină înțelegere, că acest călător are un gust, probabil considerat morbid de către cei care se laudă că sunt normali și obișnuiți, și anume că, dacă îl apucă cheful sau dispoziția sufletească, merge să viziteze cimitirele, să aprecieze configurarea mortuară a inscripțiilor, statuile, pietrele funerare și alte forme de comemorare, și din toate astea să tragă concluzia că omul e îngâmfat chiar și atunci când nu mai are nici un motiv de a continua să fie. S-a nimerit ca ziua să fie propice pentru aceste reflecții, iar întâmplarea a făcut ca pașii hoinari ai călătorului să îl ducă spre locul unde aceste motive chiar se justificau. A intrat, a umblat pe aleile curate și proaspete, dând citire inscripțiilor acoperite de licheni și roase de timp și, tot învârtindu-se el pe acolo, a dat peste o placă funerară simplă, izolată de ostentațiile congregației răposaților, pe care placă, înconjurată de un mic țarc, scria : „AICI ZACE JOSÉ JORGE. A FOST CONDAMNAT LA MOARTE PE 3 APRILIE 1843“. Cazul era intrigant. Ce mort celebru mai era și ăsta, cu loc

marcat și ocupat de aproape o sută patruzeci de ani, pus aici în apropierea zidului, însă nu lăsat în paragină, după cum se vede după literele spoite de curând, un alb neted pe un fond negru proaspăt? Trebuie să știe careva. Chiar alături se afla baraca groparului, iar groparul era înăuntru. Călătorul spune: „Ziua bună. Îmi puteți da o informație?”. Groparul, care trăncănea cu o femeiușcă cu timbrul târăgănat al transmontanilor, se ridică de pe bancă și i se pune la dispoziție: „Dac-oi ști”. Știe cu siguranță, că-i întrebare de serviciu, n-ar pica bine dacă n-ar ști să răspundă: „Cine a fost José Jorge de acolo?”. Groparul dă din umeri, zâmbește: „A, păi asta-i poveste tare veche”. Că-i poveste veche nu era o noutate pentru călător, care a văzut bine data. Continuă groparul: „Se zice că era un soldat care a trăit pe vremea aia. Într-o zi, un amic i-a cerut împrumut uniforma, fără să-i zică pentru ce, da' erau amici și soldatul nici c-a întrebat, chestia e că mai târziu a apărut leșul unei codane și toată lumea a-nceput să spună c-a omorât-o un soldat și că soldatul ăsta era José Jorge. Se pare că uniforma rămăsese pătată de sânge, iar José Jorge fie n-a știut ce explicații să dea, fie n-a vrut, pentru că împrumutase uniforma”. „Dar dacă

spunea c-o împrumutase, își salva pielea“, spune călătorul, care se laudă cu spiritul lui logic. Groparul i-a răspuns: „Asta nu știu, știu doar ce mi-au povestit, e o istorie de pe vremea bunicului și a bunicului lui. A tăcut mâlc José Jorge, amicul nu s-a prezentat, mișel amic mai era, și José Jorge a fost atârnat în ștreang și pe urmă îngropat în locul ăla. În urmă cu mulți ani, au vrut să ridice lespedea, dar au dat peste corp în stare perfectă, l-au astupat la loc, și de-atunci nimeni nu s-a mai băgat“. „Și cine-i pictează literele acelea atât de îngrijite?“, a întrebat călătorul. „Păi eu sunt ăsta“, a răspuns groparul.

Călătorul i-a mulțumit pentru informație și s-a retras. Reîncepuse să plouă. A rămas o clipă locului, la marginea țarcului, gândindu-se: „Pentru ce s-a născut acest om? Pentru ce a murit?“. Călătorul are multe întrebări de felul ăsta, fără răspuns. Apoi, surprins, își spune că poate i-ar fi plăcut să-l fi cunoscut pe soldatul cu pricina, José Jorge, om de bună credință și atât de tăcut, atât de prieten al prietenului său, iar în cele din urmă recunoaște că există miracole și alte feluri de justiție, fie ele și postume și de nici un folos, precum cel de a nu putrezii după o sută patruzeci de ani. Călătorul iese din cimitir ținând în

mână umbrela și coboară spre centrul orașului, închipuindu-și unde o fi fost ridicată spânzurătoarea, dacă aici în piața principală sau între zidurile castelului sau poate prin aceste împrejurimi, și ceremonia execuției, bubuitul tobelor, sărmanul cu mâinile legate și capul plecat, pe când în Rio de Onor o femeie dădea naștere unui copil, iar în biserica din Sacoias părintele boteza alt copil.

Seara, călătorul s-a dus în vizită la niște prieteni și a rămas acolo până târziu. Când a plecat, a încurcat drumul și a ajuns pe șoseaua care duce la Chaves. Continua să plouă.